

METAFOROS, KURIOMIS GYVENOME LONDONO OLIMPIADOS METU¹

REDA TOLEIKIENĖ
Šiaulių universitetas
toleikiene@hu.su.lt

Pagrindiniai žodžiai: *konceptualioji metafora, konceptualioji ištakų sritis, konceptualioji tikslo sritis.*

Sportas domina didelę dalį žiniasklaidos auditorijos. 2012 metais dėl mūsų šalies sportininkų pergalių Londono vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvos viešajame diskurse sporto tema buvo ypač aktuali. Straipsnyje siekiama atskleisti sporto metaforizavimo ypatybes, išryškėjusias analizuojant iš viešajam diskursui atstovaujančio interneto portalo *delfi.lt* tekstų surinktus metaforomis grindžiamus posakius. Metaforos išrinktos iš tekstų, paskelbtų interneto portale nuo 2012 m. liepos 23 d. iki rugpjūčio 12 d. Tyrimo rezultatai turėtų atskleisti vaizdinius, kurie pasitelkiami konceptualizuojant su sportu susijusius dalykus.

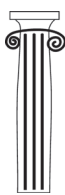
Sporto metaforos neretai pasitelkiamos politinėje komunikacijoje, todėl dažniausiai tiriami tie atvejai, kai sportas yra ištakų sfera. Siekiama atskleisti, kokie su sportu susiję vaizdiniai lemia politikų ir žurnalistų retoriką. Sportas kaip politinio diskurso metaforizacijos pagrindas nagrinėjamas tiek užsienio autorių (Gabriel 1998; Döring, Osthus 1999; Anikinas 2009; Čiudinovas 2001), tiek lietuvių mokslininkų (Arcimavičienė 2010; Cibulskienė 2006, Petraškaitė-Pabst 2006) darbuose.

Šiame straipsnyje analizuojami atvejai, kai sportiniai žaidimai konceptualizuojami pasitelkiant įvairių kitų sričių (karo, ekonomikos, mechanizmų, daiktų, medžiagų, gamtos reiškinių ir kt.) vaizdinius. Sporto sritis suvokiama kaip konceptualioji tikslo sfera.

Sporto diskursas gali būti apibūdinamas kaip sociokultūrinis konstruktas, apimantis sporto sričiai būdingų veiksmų, normų, taisyklių visumą. Žiniasklaidos tekstai sudaro šio diskurso branduolį (Kudrin 2011, 5). Viešuoju sporto diskursu šiame straipsnyje laikomi medijų tekstai, kuriuos sieja bendra tema – sportinės varžybos, sportininkų pasiekimai ir pan.

Siekiant atskleisti ištakų konceptus remiamasi kognityvinės metaforų teorijos pradininkų (Lakoff, Johnson 1980; Lakoff 1987; Turner 1986, 1991) darbais, ku-

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“ (VAT-40 / 2012).

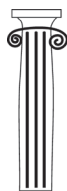

riuose pagrįsta metaforos kaip mąstymo būdo samprata. Kalbinė metafora, t. y. metaforiniai pasakymai, yra konceptualiosios metaforos kalbinė raiška. Konceptualioji metafora suprantama kaip dviejų konceptualiųjų sričių (ištakų ir tikslo konceptų) sąveika. Taip suprantamos metaforos esmę sudaro tai, kad ištakų srities požymiai priskiriami tikslo sričiai. Ištakų sritis – tai žinios apie reiškinių ar objekto savybes, kurios žmogui yra pažįstamos iš jo fizinės arba kultūrinės patirties. Kita sritis vadinama tikslo sritimi ir dažniausiai yra jusliškai nepatiriamo daikto ar reiškinių konceptas. Remiantis tokiu konceptualiųjų metaforų identifikavimo pagrindu galima pagrįsti metaforišką abstrakčių sričių (jusliškai nepatiriamų vidinio pasaulio fenomenų ir pan.) konceptualizavimo mechanizmą (Toleikienė 2002, 2004; Papaurėlytė 2004). Kaip teigia M. Turneris ir G. Fauconnier, šis tyrimo modelis labai tinka siekiant atskleisti ir paaiškinti vadinamųjų „mirusių“² metaforų kilmę ir vartojimą (Turner, Fauconnier 2003, 241). Norint paaiškinti originaliųjų, inovatyviųjų metaforų mechanizmą minėto metodo nepakanka. M. Turneris ir G. Fauconnier siūlo metaforiškumą grįsti sudėtingesniu daugiasluoksniųjų metaforiškų projekcijų modeliu, apimančiu ne vieno, o dviejų ar net kelių ištakų konceptų fragmentų mentalinę projekciją į tikslo sritį ir abipusę ištakų bei tikslo sričių sąveiką. Toks metaforiškasis modelis vadinamas sąvokų susiliejimu (Turner, Fauconnier 2003).

Šiuolaikinei kognityvinei metaforikos tyrimo sričiai priskirtini tyrėjai vis dažniau pabrėžia kalbinę metaforos dimensiją, kuriai G. Lakoffo ir M. Johnsono darbuose nebuvo skirta pakankamai dėmesio (Andreeva 2011; Berger 2012; Kirchhoff 2010; Steen 2008). Su kalbinės, komunikacinės metaforos funkcijos išryškinimu susijęs ir šiuolaikiniams metaforos tyrimams būdingas dėmesys individualiai, poetinei metaforai ir siekis pabrėžti jos vaidmenį diskurse. Metafora – vienas svarbiausių tyrimo objektų humanitariniuose moksluose, diskurso tyrimo priemonė, instrumentas, leidžiantis atskleisti tekstuose aprašomų reiškinių, įvykių, socialinių santykių, kurie yra reikšmingi norint suvokti aktualius socialinius-politinius procesus, interpretavimo būdus (Baranovas, Michailova, Šipova 2006, 4). Kita vertus, metafora yra labai svarbi diskurso egzistavimo sąlyga (Andreeva 2011, 9). Interpretuojant metaforas reikia atsižvelgti į socialinį ir kultūrinį kontekstą, nes jis motyvuoja metaforų pavartojimą (Schmitt 2011, 51).

Taigi, analizuojant sporto srities metaforizaciją remtasi pagrindiniais kognityvinės metaforų teorijos pradininkų teiginiais ir atsižvelgta į šios teorijos išplėtojimą akcentuojant metaforos kalbinės raiškos svarbą. Kaip jau minėta, G. Lakoffo ir M. Johnsono teorijoje metaforų vartojimas grindžiamas abstraktaus reiškinių suvokimu remiantis empirine, fiziologine patirtimi. Tai susiję su pažintine metaforos funkcija. Siekiant atskleisti sporto srities metaforų ypatybes remtasi M. Turnerio ir G. Fauconnier darbuose apibūdintu konceptualiųjų ištakų ir tikslo sričių persidengimo, susiliejimo modeliu, kuris gali būti siejamas su komunikacine metaforos funkcija. Toks konceptualiųjų metaforų analizės ir interpretacijos būdas aiškinant sporto srities metaforizacijos ypatybes tinka todėl, kad analizuojama tikslo sritis nėra

² Šių metaforų pavadinimas „mirusiomis“, pasak R. Marcinkevičienės, nurodo „vartotojų neįsisąmonintą“ metaforiškumą. Šios metaforos yra tapusios įprastinės (Marcinkevičienė 2010, 93).

abstraktus reiškiny. Kita vertus, surinktų posakių analizė atskleidė daug atvejų, kai ištakų konceptualiosios sritys susipynusios, susiliejusios. Pavyzdžiui, konceptualioji metafora SPORTAS yra KARAS remiantis G. Steenu galėtų būti priskirta tokioms metaforoms, kurios net nesuvokiamos kaip metaforos (Steen 2008, 215), plg.: *nu-galėjo varžovus, laimėjo dvikovą* ir pan. Analizuojant pavyzdžius daugiau dėmesio skirta tiems konceptualiosios metaforos SPORTAS yra KARAS raiškos būdams, kurie rodo ištakų konceptų susiliejimą. Siekiama nustatyti, kurie ištakų konceptų požymiai aktualizuoti ir priskirti sporto sričiai.

Kita ištirtų sporto srities metaforų grupė apima G. Steeno aprašomų tikslingo metaforų pavartojimo (angl. *deliberate*) atvejus, kai metaforos pavartojamos siekiant pasakyti įtaigiau, ekspresyviau, įtikinamiau. Kalbant apie sportą ir jo pristatymą žiniasklaidos priemonėse, akivaizdu, kad metaforos vartojamos ne todėl, kad tai abstrakti, tiesiogiai nesuvokiama sritis, kurios nesudaiktinės ar neįsameninės nesuvoksi. Tiriant metaforas viešajame diskurse išryškėja komunikacinis metaforos aspektas. H. Plettas nurodo tris metaforos funkcijas tekstuose: gnoseologinę (pažintinę), estetinę (papuošalo) ir emocijų sukėlimo (Plett 1989, 87). Akivaizdu, kad pastaroji metaforos funkcija gali būti siejama su daugeliu metaforų vartojimo sporto diskurse atvejų.

Ištirus metaforiškų posakių apibrėžtos tokios ištakų konceptualiosios sritys: ŽMOGAUS SOCIALINĖ VEIKLA (KARAS, EKONOMIKA, ŠVIETIMAS, TEATRAS), ARTEFAKTAI, DAIKTAI (MEDŽIAGOS), GAMTA, PADĖTIS ERDVĖJE³.

Konceptualioji ištakų sritis ŽMOGAUS SOCIALINĖ VEIKLA

Tyrimas patvirtino daugelio metaforų tyrėjų teiginį, kad dažniausiai sportas, kaip ir kai kurios kitos mūsų gyvenimo sferos, konceptualizuojamas remiantis ištakų konceptu KARAS. Militaristinių metaforų pasitelkimas sporte nėra naujiena ar netikėtumas. Nemažai autorių yra rašę apie karo, kovos metaforų gausą sporto diskurse. Ištakų koncepto KARAS struktūra, pasak Ch. Baldauf, apima prototipiškų vaizdinių, žinias, iš elementarios patirties pažįstamus pojūčius ir emocines būsenas, siejamas su karu: dvi priešiška viena kitos atžvilgiu nusiteikusios grupės žmonių, atstovaujančios nesuderinamiems interesams, stovi išsirikiavusios viena prieš kitą mūšio lauke ir stengiasi ginkluota kova sunaikinti priešišką grupę; praradimai, skausmas, pergalės džiaugsmas yra šio supaprastinto (idealizuoto) kognityvinio modelio dalis. Toks metaforų tipas grindžiamas kultūrine, t. y. per literatūrą, medijas, pasakojimus perteikta, patirtimi (Baldauf 1997, 213). Lietuvoje sportas „kaip karo pakaitalas“ ryškiausiai „buvo išnaudotas devintajame dešimtmetyje per Kauno „Žalgirio“ ir CASK krepšinio rungtynes“ (Čepaitienė, Butautas 2006, 103).

Aktualizuoti aštuoni pagrindiniai konceptualiosios ištakų srities požymiai: ‘susi-rėmimas’, ‘laimėjimas’, ‘pralaimėjimas’, ‘priešo naikinimas’, ‘puolimas’, ‘gynyba’, ‘karo veiksmų parengimas, planavimas, vykdymas’, ‘ginklų panaudojimas’.

³ Ištakų konceptai apibendrinti atsižvelgiant į A. Čiudinovo klasifikaciją (2001).

Dažniausia konceptualiosios metaforos SPORTAS yra KARAS kalbinė raiška – leksemos *kova* ir *dvikova*, vartojamos įprastiniuose metaforiškuose posakiuose, kurių nesuvokiame kaip metaforų, pvz.: *Jau ketvirtadienį laukia arši kova už individualios daugiakovės auksą* (2012-08-01). Šiam tyrimui svarbesni buvo atvejai, kai konceptualioji metafora SPORTAS yra KARAS apibūdinta remiantis nekonvencionaliais metaforiškais posakiais arba kelių ištakų konceptų susiliejimais. Susiliejant dviem ištakų konceptams KARAS ir KVPAS sportinis žaidimas konceptualizuojamas kaip kova, kuri metaforiškai siejama su kvapu (konceptualioji metafora DAIKTO, REIŠKINIO EGZISTAVIMAS yra KVPAS), pvz.: <...> *tikra kova atsisveikinimo su tėvyne rungtynėse nė nekvepėjo* <...> (2012-07-24). Konceptualioji KARO metafora būdinga ne tik sportui, bet ir kitoms sritims, plg.: <...> *jokia Savivaldybės struktūros reorganizacija net nekvepėjo. Geriausiu atveju vyko tik kosmetiniai „papudravimai“* (T. Kauno diena, 2000, publicistika). Kitas dviejų ištakų konceptų susiliejimas – KARAS ir DAIKTAS. Remiantis metaforiškais posakiais galima apibūdinti konceptualiąją metaforą SPORTO VARŽYBOS yra DVIKOVA, kai DVIKOVA yra DAIKTAS (aktualizuotas daikto požymis ‘trapumas’), pvz.: *Tačiau prancūzai per didžiąją pertrauką padarė išvadas ir, laimėję trečią ketvirtį 20:9, perlaužė dvikovos eigą* (2012-08-02).

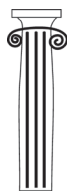
Sportui metaforiškai priskiriant ištakų koncepto KARAS požymį ‘kovos laimėjimas’ taip pat dažni ištakų konceptų susiliejimo atvejai. Siekiant išreikšti emocijas ir paveikti skaitytojų, sirgalių jausmus, pasitelkiama leksema *išplėšti*, kurios metaforiški junginiai su leksema *pergalė* leidžia rekonstruoti konceptualiąją metaforą PERGALĖ VARŽYBOSE yra DAIKTAS, MEDŽIAGA: <...> *ketvirtadienį susitiko su Brazilijos komanda ir išplėšė pergalę prieš varžovus* (2012-08-02). Pergalė konceptualizuojama kaip daiktas, kuris su jėga ištraukiamas, išraunamas. Akivaizdu, kad akcentuojamas jėgos, prievartos panaudojimas.

Kalbant apie karo koncepto požymio ‘puolimas’ priskyrimą sporto sričiai, atkreiptinas dėmesys į labai dažną metaforišką modelį – konceptualiosios ištakų srities GAMTA ir koncepto KARAS susiliejimą: *Antro raundo pradžioje šilutiškis, kuris dabar gyvena Vilniuje, vėl surengė uraganinę ataką ir laimėjo „kėlinuką“* 4:3 (2012-08-02).

Požymio ‘gynyba’ priskyrimas sporto varžyboms laikytinas „mirusia“ metafora, tačiau, kaip ir jau aprašytuose sporto srities metaforizacijos pavyzdžiuose, siekiant didesnio poveikio gynyba konceptualizuojama kaip audinys (ištakų konceptų KARAS ir MEDŽIAGA susiliejimas), pvz.: *Per lengvai leidome prancūzams žaisti du prieš du, mūsų gynyba buvo išdraskyta* (2012-08-02).

Kitas susiliejusių ištakų konceptų atvejis KARAS ir ŽMOGAUS (arba GYVŪNO) FIZIOLOGIJA: *Manau, pradėjo šlubuoti gynyba* (2012-08-02).

Kaip ir karo veiksmai, sportinių žaidimų eiga planuojama, rengiama ir organizuojamas jų vykdymas. Šio karinių veiksmų požymio priskyrimas sportui dažniausiai reiškiamas metaforiškais junginiais su leksemomis *strategija*, *taktika*, *desantas*, *rikiuotė*: *Atėnuose J. Mačiulis išsilies į naujai buriamą ekipą su Željko Obradovičių stratego poste pakeitusiu Argyriu Pedoulakiu priešakyje* (2012-07-24); *Tačiau kitais*

aspektais, pavyzdžiui, taktiniu, padarėme nemažai gerų dalykų, bet galbūt klaidos ir bendras rezultatas tai užgožė (2012-07-23); 62 atletai, atstovaujantys 14 sporto šakų – tokį olimpinį desantą Lietuva pasiųs į XXX vasaros olimpiadą (2012-07-25); Iš rikiuotės iškritus ilgamečiui komandos vidurio puolėjui Robertui Javtokui <...> (2012-07-23).

Prototipiškiausias karo požymis – ‘ginklų panaudojimas’. Pasitelkiant ginklų ir su jais susijusių žmogaus veiksmų vaizdinius konceptualizuojamos kelios sporto situacijos: galimybės tęsti varžybas arba dalyvauti aukštesnės kategorijos rungtynėse praradimas (universalus metaforinis modelis) ir dažniausiai krepšinio diskursui būdingas kamuolio į krepšį metimas, suvokiamas kaip kulku iš šaunamojo ginklo leidimas: 2008 metų Pekino olimpinis vicečempionas E. Krungolcas ginklus buvo priverstas sudėti po gegužę Romoje (Italija) vykusio pasaulio čempionato (2012-07-25); Beveik 53 procentų taiklumu iš toli šaudę Kinijos krepšininkai neprilygo Australijai (2012-08-02).

Dažnas militaristinių metaforų sporto diskurse vartojimas rodo konceptualiosios metaforos SPORTAS yra KARAS įtaką ne tik sportinių žaidimų, varžybų, bet ir sportininkų savęs suvokimui, plg. „Klausimas – ne man. Aš esu kareivis: kas pasakyta, tą ir darau. Šios rungtynės buvo skirtos fanams ir tiek. Manau, kad kitokią komandą dabar atsivežti į Lietuvą buvo keblu, dėl to taip ir išėjo“, – teigė puolėjas (2012-07-24).

Atskirą metaforų grupę sudaro vadinamosios ekonomikos metaforos. Sportas yra visuomeninis reiškiny, todėl nuo pat atsiradimo buvo tiek politikos, tiek ekonomikos instrumentas. Vakarų žiniasklaidos priemonėse sportas vis dažniau tampa ekonomikos rubrikų sudėtine dalimi. Tai veikia skaitytoją, kuris pratinamas sportą suvokti kaip verslą su visais verslo ir ekonomikos konceptui būdingais bruožais (Kucuk 2006, 32). Iširtuose Lietuvos interneto portaluose sporto rubrika nėra sudėtinė ekonominių rubrikų dalis, tačiau, apžvelgus konceptualiąsias metaforas Londono olimpiados diskurse, galima teigti, kad VERSLAS, kaip ištakų sferos ŽMOGAUS VEIKLA subsfera, yra vienas produktyviausių sporto konceptualizavimo būdų Londono olimpiados diskurse. Aktualizuoti penki su verslumu susiję požymiai, kurie gali būti siejami su žmogaus veikla ir su tai veiklai būdingais aspektais: ‘pirkimas – pardavimas’, ‘išlaidos – pajamos’, ‘pelnas’, ‘kaupimas’ (atsargos, investavimas), ‘nauda’.

Požymis ‘pirkimas – pardavimas’ taip būdingas šiuolaikiniam sportui, kad nieko nestebina, kai kalbant apie sportininkų atstovavimą kitos šalies ar kito miesto, klubo komandai nuolat vartojama prekybos leksika: klubas nusipirko gynėją, įsigijo sportininką vidurio puolėją. 2012 m. Londono olimpiados diskurse su prekyba susiję požymiai priskiriami dažniausiai laimėjimą ar pralaimėjimą lemiantiems balams, taškams: <...> padarė klaidų, kurios kainavo rusėms tikrai nemažai taškų <...> (2012-08-01); Be to, varžovams davėme daug taškų už dyką (2012-07-22). Kartais taip verbalizuojami ne tik su sportu susiję dalykai. Apie galimybes mes dažnai linkę kalbėti kaip apie prekes, turinčias savo kainą, plg.: Toks įvykių posūkis lietuvei kainavo ne tik galimybę dalyvauti Londono žaidynėse (2012-07-25).

Kitas ištakų subkoncepto VERSLAS požymis, kuris taip pat dažnai priskiriamas konceptualiajai sporto sričiai, – ‘prekių trūkumas, stoka’. Kaip ir požymis ‘pirkimas – pardavimas’, kaip trūkstama prekė dažniausiai konceptualizuojamas taškų trūkumas siekiant pergalės, plg.: <...> *mūsiškių deficitas sumažėjo perpus – 58 <...>* (2012-07-22); *Argentina sugebėjo atsitiesti po tragiško pirmo kėlinio, panaikinti 14 taškų deficitą ir vėliau sutriuškino Tuniso rinktinę* (2012-08-02). Kaip rodo pateikti pavyzdžiai, dažniausiai taškų trūkumas (deficitas) yra mažinamas ir naikinamas.

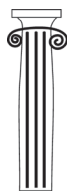
Kita svarbi sporto metaforikos Londono olimpiados diskurse ypatybė – varžybų rezultatų vertinimo vienetų siejimas su lėšų kaupimu, jų laikymu ir investavimu. Šis modelis ypač aktualus krepšiniui: <...> *varžovams paliko jau tik septynių taškų atsargą – 47:40 <...>* (2012-07-23); <...> *kad šalies olimpinis kraitis Didžiojoje Britanijoje turėtų <...>* (2012-07-23); <...> *kad J. Valančiūno indėlis į komandos žaidimą <...>* (2012-07-23). Geri varžybų rezultatai – pelną duodantis verslas, plg.: <...> *5 taškus pelnęs krepšininkas <...>* (2012-07-24).

Sporto diskursui būdingos švietimo metaforos, t. y. atvejai, kai sporto varžyboms arba kitiems su sportu susijusiems dalykams priskiriami ištakų koncepto ŠVIETIMAS požymiai. Tokių metaforiškų projekcijų pagrindas – žinios ir patirtis, susijusi su įvairiais švietimo sistemos elementais, pvz.: *Ji žaidė puikiai ir mums suteikė dar vieną pamoką* (2012-07-22); *Veteranams – nenuskambėjęs paskutinis skambutis <...>* (2012-07-25); <...> *naudojome gynybos sistemą, kuomet žaidėjai daug keičiasi ginamaisiais. Kitaip tariant, sprendėme savus uždavinius* (2012-07-24).

Kitos konceptualiajai ištakų sričiai ŽMOGAUS SOCIALINĖ VEIKLA priskirtinos metaforos yra teatro (*Kiekvienas turi savo vaidmenį, kiekvienas savaip adaptuojasi* (2012-07-24)), kortų žaidimo (*39-erių vilniečiui kortas sujaukė kojos trauma <...>* (2012-07-25)), komunikacijos (<...> *netrukus dvitaškiu su pražanga atsakė R. Seibutis* (2012-07-24)), socialinių santykių hierarchijos (*Treko karalienė – be palydos. Simona Krupeckaitė Londono olimpiniam dviračių treke turėjo vesti į priekį gausų Lietuvos dviratininkų pulką, bet galiausiai liko viena kaip pirštas*) ir ritualų (*Analogišką auką ant dopingo aukuro teko sukrauti 21-erių A. Didžbaliui* (2012-07-25)) metaforos.

Konceptualioji ištakų sritis GAMTA

Ištirtų metaforiškų posakių analizė parodė, kad su gamta susiję vaizdiniai metaforiškai priskiriami krepšiniui ir plaukimui. Gamtos reiškinių – kritulių (lietaus, krušos) – vaizdiniai pasitelkiami siekiant išryškinti pataikytų metimų skaičių: KAMUOLIO METIMAI yra ATMOSFEROS KRITULIAI. Leksemų *lietus* ir *kruša* pavartojimas implikuoja požymį ‘kritulių gausumas’, kuris priskiriamas taikliems kamuolio metimams, o *sausra*, reiškianti kritulių nebuvimą, siejama su netaikliais metimais, plg.: <...> *neapsiribojo ir prasidėjo E. Ginobilio tritaškių kruša <...>*; *Antra rungtynių dalis prasidėjo argentiniečių tritaškių lietumi <...>* (2012-08-02); *Lietuvos rinktinės taškų sausrą ryžtingu prasiveržimu nutraukė L. Kleiza* (2012-08-02). Kitas konceptualiosios ištakų srities GAMTA subkonceptas GYVŪNAS metaforiškai siejamas su ypač gerų rezultatų plaukimo varžybose pasiekusiais sportininkais,

tačiau Lietuvos viešajame diskurse nuo Londono olimpiadoje iškovoto aukso medaliao vartojamas zoomorfizmas *auksinė žuvelė* (apie Rūtą Meilutytę) įgyja papildomų asociacijų ir gali būti grindžiamas ir kultūrine determinacija (A. Puškino pasakos apie žvejį ir žuvelę siužetu).

Prie tikslingai pavartotų metaforų priskirtini ir keli atvejai, kai galima rekonstruoti konceptualiąją ištakų sritį ŽMOGAUS INTERAKCIJA SU GAMTA (medžioklė / žvejyba), plg.: *Nevaisinga olimpinio kelialapio medžioklė; <...> į dopingo kontrolierių tinklus pateko <...>* (2012-07-25).

Konceptualioji ištakų sfera ARTEFAKTAI

Sportiniams žaidimams labai dažnai priskiriami mechanizmų veikimo požymiai: ‘pavarų perjungimas’, ‘greičio didinimas’, pvz.: *Kęstučio Kemzūros auklėtiniai ir toliau nemažino savo apsuokų* (2012-07-24); *Antrame ketvirtyje australai įjungė aukštesnę pavarą <...>* (2012-08-02). Mechanizmo metaforos, pasak A. Baranovo (2006, 55–56), rodo, kad procesas vyksta racionaliai suderinus veiksmus.

Siekiant akcentuoti sportininkų norą dalyvauti olimpinėse žaidynėse, jos dažnai suvokiamos kaip pastatas, į kurį nėra paprasta patekti: *<...> kurie į olimpiadą besibeldžiančių žaidėjų rikiuotėje aplenkė lietuvį <...>*; *Olimpiniai vartai prasivėrė dešimčiai Lietuvos sportininkų, kurie buvo įrašyti vos į trečią kandidatų sąrašą* (2012-07-25); *<...> kuriuo teko priverstinai užkamšyti Roberto Javtoko traumos atvertą spragą* (2012-07-24).

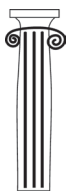
Konceptualioji ištakų sfera DAIKTAI, MEDŽIAGOS

Šio tipo metaforos būdingos krepšiniui. Atskira metaforų grupė gali būti laikomi posakiai apie kamuolio metimą į krepšį. Siekiant pabrėžti metimo tikslumą pasitelkiamas smeigimo vaizdinys: KAMUOLIO METIMAS yra SMEIGIMAS (aktualizuotas požymis *staigumas, aštrumas*, pvz.: *<...> paskutinę sekundę tritaškį smeigė ir Simas Jasaitis <...>* (2012-07-22). Varžybų rezultatas – taškai – konceptualizuojami kaip daiktai aktualizuojant prototipišką daiktų požymį ‘dėti į krūvą’: *<...> po Andrejaus Kirilenkos ir Antono Ponkrašovo taškų susikrovė <...>* (2012-07-22). Serija netaiklių metimų siejama su užsirišančiu krepšiu, ir, atvirkščiai, atsirišęs krepšys reiškia taiklius metimus: *<...> o Tunisui krepšys užsirišo <...>*; *Trečiajame kėlinuke Kinijos žaidėjams krepšys vėl atsirišo* (2012-08-02).

Krepšinio diskurse dažnai pasitelkiami varžovo naikinimo, trypimo vaizdiniai, pvz.: *Lietuvos rinktinė sutriuškino islandus* (2012-07-24); *Su pasimėgavimu Islandijos rinktinę 101:51 sutrypė <...>* (2012-07-24); *<...> ir po krepšiu mus sudaužė, ir kamuolių pasiėmė <...>* (2012-08-02).

Spaudžiamo, maigomo daikto požymis priskiriama plaukimo rezultatams, plg.: *Rekordus traiskanti R. Meilutytė vis dar nediršta lyginti savęs su planetos elitu* (2012-07-29).

Sportiniams žaidimams arba su jais susijusiems dalykams priskiriami medžiagų požymiai. Žaidimas suvokiamas kaip audinys, o žaidimo klaidos metaforiškai siejamos su pažeisto audinio vaizdiniu: *<...> komanda bandys užlopyti visas skylės <...>* (2012-07-23).

PADĖTIES ERDVĖJE konceptualioji ištakų sritis

Komandinio žaidimo eiga dažniausiai suvokiama pasitelkiant kelio metaforiką. Dažniausiai aktualizuojamas požymis 'judėjimas į priekį' (*Tradiciškai savo lyderio Tony'io Parkerio vedami prancūzai po trijų kėlinių atsiliko 10 taškų skirtumu – 55:65 (2012-07-22)*). Leksemų *brautis, prasmukti* pavartojimas rodo kelyje pasitaikančių sunkumų, kliūčių įveikimo kalbinę raišką, pvz.: <...> *bronzos medalio laimėtojas M. Mizgaitis prasibrauti į Londoną taip pat nepajėgė <...>; Tuo tarpu į Londoną prasmukę boksininkas Evaldas Petrauskas, penkiakovininkė Gintarė Venčkauskaitė ir gimnastė Laura Švilpaitė buvo ruošiami tik 2016 metų Rio de Žaneiro olimpinėms žaidynėms (2012-07-25)*.

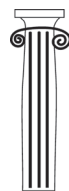
Kita krepšinio diskursui būdinga metafora – sportinio žaidimo siejimas su pusiausvyros mentaline schema, pvz.: *Timofejaus Mozgovo pastangomis spurtavo 9:0 bei persvėrė rezultata savo naudai <...>; <...> padidino savo persvarą jau iki 18 taškų – 62:44; <...> po kurių išpuolių lietuviai vėl atstatė pusiausvyrą – 49:49 (2012-07-22)*. Pagal PUSIAUSVYROS metaforą dažniausiai konceptualizuojami krepšinio varžybų rezultatai. Tokios metaforos komentuojant varžybų eigą padeda pademonstruoti veiksmo įtampą ir dinamiškumą.

Išvados

Išanalizavus interneto portalo tekstuose aktualizuotas metaforas apibendrintos tokios konceptualiosios ištakų sritys: ŽMOGAUS VEIKLA, PADĖTIS ERDVĖJE, DAIKTAI (MEDŽIAGOS) ir GAMTA. Konceptualioji sritis ŽMOGAUS VEIKLA yra sudėtingos struktūros. Sporto srities metaforoms būdinga tai, kad dažniausiai įvairiems sporto srities elementams priskiriami vaizdiniai, susiję su ištakų subkonceptu SOCIALINĖ VEIKLA. Galima teigti, kad metaforinės projekcijos galimos vienoje konceptualioje srityje tarp skirtingų žmogaus socialinės veiklos tipų: sportui priskiriami karo, ekonomikos, švietimo, teatro, kortų žaidimo, komunikacijos, ritualų vaizdiniai ir žinios apie tas sritis. Produktiviausias sporto srities suvokimo būdas – vadinamosios militaristinės metaforos. Aktualizuoti aštuoni pagrindiniai ištakų konceptualiosios srities KARAS požymiai: 'susirėmimas', 'laimėjimas', 'pralaimėjimas', 'priešo naikinimas', 'puolimas', 'gynyba', 'karo veiksmų parengimas, planavimas, vykdymas', 'ginklų panaudojimas'. Sporto sričiai priskirti tarpusavyje „susipynusių“ konceptų KARAS ir DAIKTAS, KARAS ir GAMTA, KARAS ir GYVŪNO FIZIOLOGIJA požymiai. Toks bazinės metaforos SPORTAS yra KARAS išplėtojimas iš dalies gali būti siejamas su tikslingu, motyvuotu (angl. *deliberate*) metaforų pavartojimu.

Būdingiausi vaizdiniai, metaforiškai priskiriami sportui, susiję su jėgos panaudojimu, naikinimu, prievarta (ištakų sritys KARAS, DAIKTAS).

Kitas Londono olimpiados diskursui būdingas bruožas – sporto siejimas su ekonomika, verslu. Atsižvelgiant į tai, kad Vakarų Europos ir JAV žiniasklaidos priemonėse sportas suvokiamas kaip verslas su visais verslo ir ekonomikos konceptui būdingais bruožais, dažnas ekonomikos metaforų vartojimas Lietuvos viešajame sporto diskurse laikytinas galima globalizacijos poveikio tendencija.

Daugiausia kalbinių metaforų rasta su krepšiniu ir plaukimu susijusiuose tekstuose. Kitos sporto šakos dažniausiai apibūdinamos informaciniais tekštais, kuriems nebūdinga metaforinė raiška. Tai patvirtina teiginius apie metaforų vartojimo ir emocijų raiškos sąveiką.

Literatūra

- Andreeva A. Die gefährlichen Fremden: oder was verraten Metaphern über den ethnischen Diskurs? *Das online-Journal metaphorik.de*, 20/2011. <http://www.metaphorik.de>.
- Anikinas – E. E. Аникин. Спортивная метафора как средство концептуализации президентских выборов США 2008 года во французских СМИ. *Политическая лингвистика* 1(27), 2009, 7–13. http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling27/ling_27_01.pdf.
- Arcimavičienė, L. *Moralės modeliai viešajame diskurse: kontrastyvinė metaforų analizė*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Baldauf Ch. *Metapher und Kognition: Grundlagen einer neuen Theorie der Alltagsmetapher*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 1997.
- Baranovas – А. Н. Баранов, О. В. Михайлова, Е. А. Шипова. *Некоторые константы русского политического дискурса сквозь призму политической метафорики (взаимоотношения бизнеса и власти, коррупция)*. Москва: фонд ИНДЕМ, 2006.
- Berger A. Konferenzbericht RaAM9 in Lancaster. *Das online-Journal metaphorik.de*, 22/2012. <http://www.metaphorik.de>.
- Cibulskienė J. *Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos politiniuose diskursuose*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
- Čepaitienė R., Butautas I. „Mus vienija alus ir pergalės“? arba sportas ir lietuviškoji tapatybė. *Lietuvos istorijos studijos* 17, 2006, 97–112. <http://www.lis.lt/index.php?lang=LT&id=archyvas&TomasID=17&ArchyvasID=1484&ArchyvasPSL=97&ArchyvasKiekis=1>.
- Čiudinovas – А. П. Чудинов. *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000)*. Екатеринбург, 2001.
- Döring M., Osthus D. *Allez l'OM! Allez Tapie? Fußball und Politik und Südfrankreich*. 1999 / 2001. <http://www.metaphorik.de/aufsaeetze/index.htm>.
- Gabriel K. *Zur Metaphorik in der italienischen Fußballberichterstattung*. 1998. <http://www.metaphorik.de/aufsaeetze/index.htm>.
- Johnson M. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of the Meaning, Imagination and Reason*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987.
- Kirchhoff S. *Krieg mit Metaphern. Mediendiskurse über 9/11 in den „war on Terror“*. Bielefeld: transcript Verlag, 2010.
- Kuckuk M. Sport ist Wirtschaft und Wirtschaft ist Sport. (Gehört zusammen, was zusammenwächst?) Elemente der fortschreitenden Verknüpfung von Wirtschaft. *Sport und Medien. Fussball-Medien Medien-Fussball. Zur Medienkultur eines weltweit populären Sports. Hamburger Hefte zur Medienkultur* 7, Teil 1 und 2, 2006, 32–53. http://www.slm.uni-hamburg.de/imk/HamburgerHefte/HH07_FussballMedien.pdf.
- Kudrinas – С. А. Кудрин. *Базовые метафоры спортивного дискурса как текстоформирующие модели*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, 2011. <http://www.dissercat.com/content/bazovye-metafory-sportivnogo-diskursa-kak-tekstoporozhdayushchie-modeli#ixzz2LigDP1D8>.
- Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980.

- Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1987.
- Marcinkevičienė R. *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
- Papaurėlytė-Klovienė S. *Liūdesio konceptas lietuvių ir rusų kalbose*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2004.
- Petraškaitė-Pabst S. *Metapherngebrauch im politischen Diskurs. Zur EU-Osterweiterung im Deutschen und Litauischen*. Stauffenburg, 2006.
- Plett H. F. *Einführung in die rhetorische Textanalyse*. Hamburg: Buske Verlag, 2001.
- Schmitt R. Systematische Metaphernanalyse als qualitative sozialwissenschaftliche Forschungsmethode. *Das online-Journal metaphorik.de*, 21/2011. <http://www.metaphorik.de>.
- Steen G. The Paradox of Metaphor: Why We Need a Tree-Dimensional Model of Metaphor. *Metaphor and Symbol* 23, 2008. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10926480802426753>.
- T – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://tekstynas.vdu.lt/>.
- Toleikienė R. Eine kognitiv orientierte Betrachtung von Abstrakta (metaphorische Wortverbindungen mit *Seele* und *siela*). *Kalbotyra* 52 (3), 2002, 137–147.
- Toleikienė R. *Seele und Verstand im Deutschen und Litauischen*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2004.
- Turner M. *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press, 1986.
- Turner M. *Reading Minds*. Princeton: Princeton University Press, 1991.
- Turner M., Fauconnier G. Zeitschrift für Semiotik. Band 25, Heft 3-4 (2003), 241–262.

Šaltinis

<http://www.delfi.lt>.

Reda Toleikienė

METAFOROS, KURIOMIS GYVENOME LONDONO OLIMPIADOS METU

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *konceptualioji metafora, konceptualioji ištakų sritis, konceptualioji tikslo sritis.*

Straipsnyje pateikiami kai kurie sporto srities metaforų tyrimo rezultatai, gauti analizuojant tekstus, susijusius su 2012 metų Londono vasaros olimpinėmis žaidynėmis. Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslo projektą Nr. VAT-12022 „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“. Analizuojamos sporto metaforizacijos ypatybės, išryškėjusios analizuojant viešajam diskursui atstovaujančio interneto portalo *delfi.lt* tekstus. Tiriant metaforas remtasi pagrindiniais kognityvinės metaforų teorijos pradininkų teiginiais ir atsižvelgta į šios teorijos išplėtojimą akcentuojant metaforos kalbinės raiškos svarbą, jos vaidmenį komunikacijoje. Ištyrus metaforas nustatytos tokios konceptu-

aliosios ištakų sritis: ŽMOGAUS VEIKLA, ŽMOGAUS ORIENTAVIMASIS ERDVĖJE, DAIKTAI (MEDŽIAGOS) ir GAMTA. Sporto srities metaforizacijai būdinga tai, kad dažniausiai sportui metaforiškai priskiriami ištakų subkoncepto SOCIALINĖ ŽMOGAUS VEIKLA (karo, ekonomikos, švietimo, teatro, kortų žaidimo, komunikacijos, ritualų) vaizdiniai ir su ta sritimi susijęs žinojimas. Produktiviausi sporto srities metaforizavimo būdai – vadinamosios militaristinės ir ekonomikos metaforos. Militaristinėms metaforoms sporto diskurse būdinga tai, kad sportui priskiriami susiliejusių ištakų konceptų (KARAS ir DAIKTAS, KARAS ir GAMTA, KARAS ir GYVŪNO FIZIOLOGIJA) požymiai. Daugiausia tikslinių (angl. *deliberate*) metaforų rasta tekstuose, susijusiuose su krepšiniu.

Reda Toleikienė

METAPHORS WE LIVED BY DURING LONDON OLYMPIC GAMES

Summary

Keywords: *conceptual metaphors, conceptual target domain, conceptual source domain.*

The article presents the part of research results of sport metaphors that were obtained while analyzing the texts related to London Summer Olympic Games held in 2012. The research is financed by Research Council of Lithuania (The National Research programme “The State and the Nation: Heritage and Identity” project “Conceptual Metaphors in Public Discourse” (VAT-12002), the head of the project Professor Habil. Dr. Aloyzas Gudavičius. In the present paper, the features of sport metaphorization that were revealed while analyzing the texts drawn from Internet Portal DELFI representing public discourse are analyzed. While analyzing the metaphors, reference was made to the key arguments postulated by the initiators of cognitive metaphor theories. Moreover, the attention was paid to the elaboration of this theory as well as the importance of linguistic expression of metaphor was emphasized. The following conceptual source domains were established: PERSON’S ACTIVITY, PERSON’S ORIENTATION IN SPACE, THINGS (MATERIALS) and NATURE. Sport metaphorization is common because the constructs of source subconcept PERSON’S SOCIAL ACTIVITY (war, economics, education, theatre, card game, communication, rituals) and the knowledge related to this area are mostly ascribed metaphorically to sport. The most productive ways of sport area metaphorization are so called war and economics metaphors. Militaristic metaphors in sport discourse are inherent with the features of merged source concepts that are ascribed to sport (WAR and THING, WAR and NATURE, WAR and ANIMAL’S PHYSIOLOGY). The deliberate metaphors are mostly found in the texts related to basketball.

